

А. В. Менчинська,
аспірант факультету банківських інвестицій, КНЕУ імені Вадима Гетьмана, м. Київ

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ БАНКІВ НА ІНВЕСТИЦІЙНОМУ РИНКУ УКРАЇНИ

A. Menchynska,
graduate student of the Faculty of investment banking, Vadym Hetman Kyiv National Economic University, m. Kyiv

COMPETITIVENESS OF BANKS IN THE INVESTMENT MARKET UKRAINE

У статті досліджено особливості діяльності банку на інвестиційному ринку України та виділено позитивні і негативні сторони цієї діяльності. Основну увагу приділено аналізу та оцінці конкурентоспроможності як основі ефективності інвестиційної діяльності вітчизняних банків. Проведено аналіз конкурентної сили банків України з використанням бальної оцінки. Автором проаналізовано та оцінено конкурентоспроможність п'яти банків України та виділено найбільш конкурентоспроможний банк на ринку. На основі проведеного аналізу, запропоновано власні рекомендації стосовно підвищення конкурентоспроможності банків на інвестиційному ринку України.

The article investigates the features of the investment bank in Ukraine and highlighted the positive and negative aspects of this activity. The main attention is paid to the analysis and evaluation of competitiveness based on the investment performance of domestic banks. The analysis of the competitive strength of banks Ukraine using scoring. The author has analyzed and assessed the competitiveness of five banks in Ukraine and highlighted the most competitive bank in the market. Based on the analysis offered their recommendations for improving the competitiveness of banks in the investment market of Ukraine.

Ключові слова: конкурентоспроможність, банк, інвестиційна діяльність, інвестиційний ринок, цінні папери, портфель цінних паперів.

Key words: competitiveness, bank, investment, investment market, securities portfolio.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

За роки незалежності роль українських банків як інвестора національної економіки була невиправдано низькою. Частка кредитів в інвестиційну діяльність у загальному обсязі кредитів банківського сектору в економіку становила 5—23 %. Однак на сьогодні стан вітчизняної економіки вимагає і потребує активізації інвестиційної діяльності, де ключова роль повинна належати саме банкам як посередникам в акумулюванні та перерозподілі тимчасово вільних коштів.

Крім того, в умовах сьогодення надзвичайної актуальності набуває конкурентоспроможність банку. Оцінка та аналіз конкурентоспроможності банку спрямовані на визначення можливостей, загроз і визначення стратегічних невизначеностей, що створюються конкурентами, та впливають на ефективність інвестиційної діяльності банків. Саме тому конкурентоспроможність

банків на інвестиційному ринку України набуває підвищеної актуальності та значущості. Тенденції, що спостерігаються сьогодні в інвестиційній діяльності банків, вимагають розроблення нових інноваційних технологій, підходів, методів для її фінансування, які мають відповідати економічним можливостям України та стратегічним векторам її розвитку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблема обґрунтування конкурентоспроможності банків на інвестиційному ринку України посідає чільне місце у наукових дослідженнях. Помітний внесок у розробку методологічних і методичних питань стосовно названої проблематики зробили такі зарубіжні та вітчизняні учені, як: Івахненко І.С., Коломиєць І.В., Медведєв М.В., Портер Е. Майкл, Фомін І.

Рис. 1. Основні напрями діяльності банків на інвестиційному ринку

Джерело: [5, с. 82].

Однак значна частина питань, пов'язаних з детальним аналізом конкурентоспроможності банків на інвестиційному ринку України ще потребує подальшого дослідження і вирішення.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідити особливості діяльності банку на інвестиційному ринку України, виділити позитивні і негативні сторони цієї діяльності. Проаналізувати та оцінити конкурентоспроможності як основу ефективності інвестиційної діяльності вітчизняних банків. На основі проведеного аналізу, запропонувати власні рекомендації стосовно підвищення конкурентоспроможності банків на інвестиційному ринку України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Сучасний нестабільний фінансово-економічний стан України кардинально змінив місце та роль комерційних

банків щодо здійснення інвестиційної діяльності. Інвестиційна діяльність банків має суттєве значення як для економіки країни в цілому, так і для самих банківських установ. Для економіки країни значення інвестиційної діяльності банків полягає в тому, що вони, акумулюючи фінансові ресурси фізичних і юридичних осіб, направляють грошові кошти в найбільш привабливі види економічної діяльності, стимулюють розвиток реального сектору та соціальної сфери, забезпечують формування фінансових можливостей для підвищення добробуту в країні в цілому [7, с. 43]. В економічній літературі виділено низку основних напрямів діяльності банків на інвестиційному ринку (рис. 1).

Економічна суть інвестиційної діяльності банку зводиться до фінансових інвестицій (довгострокові цінні папери, паї, частки, вкладення у статутні капітали тощо) та реальних інвестицій (матеріальні та нематеріальні активи).

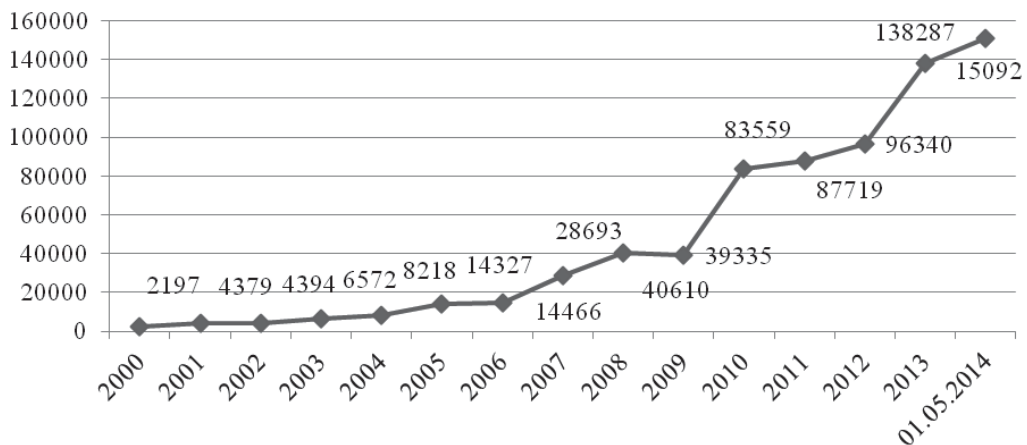

Рис. 2. Вартість портфелю цінних паперів вітчизняних банків у 2000–2013 рр., млн грн.

Джерело: складено автором з використанням джерела [3; 4].

Таблиця 1. Активи банків за вкладеннями в цінні папери у 2008–2013 рр.

Показники	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Загальні активи, млн грн.	973332	1001626	1090248	1054280	1127192	1408688
Вкладення в цінні папери						
млн грн.	40610	39335	83559	87719	96340	138287
питома вага, %	4,17	3,93	7,66	8,32	8,55	9,82
Кредити надані						
млн грн.	792244	747348	755030	825320	815327	911402
питома вага, %	81,4	74,61	69,25	68,12	72,33	64,70

Джерело: складено автором з використанням джерела [1].

Швидкий розвиток фондового ринку в Україні створює необхідні умови для використання у сфері банківської діяльності операцій з цінними паперами. Варто відзначити, що Україні вітчизняні банки є досить активними учасниками ринку цінних паперів. Діюче законодавство [3, с. 30] дозволяє банкам здійснювати широке коло операцій із цінними паперами: вони можуть виступати як емітентами власних акцій, облигацій, депозитних сертифікатів та інших цінних паперів, можуть придбати цінні папери за рахунок власних коштів, виступаючи в ролі інвесторів.

Діяльність банків на інвестиційному ринку полягає у вкладенні коштів у цінні папери від свого імені і за свій рахунок. Метою інвестиційної діяльності є передусім отримання прибутку. Банки, як правило, — активні інвестори на ринку державних цінних паперів, що стосується ролі банків на ринку корпоративних цінних паперів, то є істотні розбіжності в законодавстві різних країн.

Принциповим у контексті дослідження проблематики діяльності та конкурентоспроможності банків на інвестиційному ринку є той факт, що можливості формування інвестиційного потенціалу банківської системи пов'язані зі структурними змінами в економіці, а реалізація цього потенціалу безпосередньо впливає на розмір норми нагромадження і рівень інвестиційної привабливості національної економіки. Адже саме високий рівень інвестиційного потенціалу банківської системи закладає основу для модернізації економіки та забезпечення її макроекономічної збалансованості.

Зауважимо, що інвестиційна діяльність банків на ринку цінних паперів посідає вагоме місце. Так, на первинному ринку цінних паперів обсяг операцій банків складає 28,7 % у загальному обсязі операцій інших учасників. Обсяг інвестиційних операцій на вторинному ринку дорівнює 25 % у загальній структурі реалізованих біржових контрактів. За даними Національного банку України, питома вага інвестиційного портфеля цінних паперів банків у сукупних активах банків стрімко зростала впродовж усього 2013 р., і станом на 01.01.2013 р. становила 9 %, що значно більше у порівнянні з показниками минулих років [2, с. 2].

Аналізуючи динаміку вартості цінних паперів у портфелі банків з 2000 по 2013 рр. (рис. 2), можна виділити такі періоди зміни акцентів діяльності на фондовому ринку. Перший період з 2000 р. по 2006 р., коли обсяги вкладень демонстрували стійку динаміку зростання, незважаючи на невеликі темпи. З 2006 по 2009 — другий період, що характеризується нарощенням обсягів за два роки майже в три рази (у гривневому еквіваленті ці показники становлять у 2006 р. — 14466 млн грн., а на кінець 2008 р. — 40610 млн грн.). У 2009 р. вкладення банків у цінні папери мали незначну низхідну динаміку, а у 2010 темпи їх приросту збільшилися у 2 рази (приріст в абсолютному значенні — 44224 млн грн.). Така тенденція зберігається і зараз. Станом на 01.05.2014 р. вартість портфеля цінних паперів банків України складає 150927 млн грн. [4, с. 3].

Незважаючи на декількаразове зростання вкладень банків у цінні папери та фактично позитивну динаміку, що спостерігалася за всі досліджувані роки, таке знач-

Таблиця 2. Вкладення в цінні папери в середньому на один банк у 2008–2013 рр., млн грн.

Показники	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Кількість діючих банків, од.	184	182	176	176	176	180
Загальні активи	973332	1001626	1090248	1211540	1127192	1408688
Загальні активи, в середньому на один банк	5289,85	5503,44	6194,59	6883,75	6404,55	7826,04
Вкладення в цінні папери	40610	39335	83559	87719	96340	138287
Вкладення в цінні папери, середньому на один банк	220,71	216,13	474,77	498,4	547,39	768,26

Джерело: складено автором з використанням джерела [9; 10].

Таблиця 3. Розрахунок конкурентоспроможності

Критерії	Питома вага	Рейтинг	Оцінка
УМОВИ ДЛІА ФАКТОРІВ			
Стабільність курсу національної валюти	0,25	4	1,00
Політика НБУ	0,30	4	1,20
Кваліфікаційний рівень працівників банківського сектору	0,10	-	3,85
Ступінь розвитку інвестиційної діяльності у галузі	0,20	5	1,00
СТІЙКА СТРАТЕГІЯ, СТРУКТУРА ТА СУПЕРНИЦТВО			
Рівень монополізації	0,22	4	1,00
Потенціал розвитку конкурентних технологій	0,20	3	0,60
Висока конкуренція серед банків і банківських продуктів	0,15	4	0,60
РОДИННІ ТА ПІДТРИМУЮЧІ ГАЛУЗИ			
Ступінь взаємодії банківського сектору та фондового ринку	0,25	5	1,25
Потенціал ринку дорогоцінних металів	0,15	4	0,60
Рівень технологічного забезпечення банківського сектору	0,20	4	0,80

Джерело: складено автором з використанням джерела [6].

не збільшення кількісного показника вартості портфеля цінних паперів не вплинуло на їхню питому вагу в загальних активах банку, яка є досить незначною (табл. 1).

Проаналізувавши дані таблиці 1, можемо помітити, що за аналізований період спостерігалось зменшення питомої ваги наданих кредитів та відповідно зростання показника вкладень у цінні папери. Тенденція до зростання обсягу та питомої ваги інвестиційного портфеля в активах банків є достатньо стабільною.

Вкладаючи кошти в цінні папери, банки таким чином уникали кредитного ризику. За останній період спостерігається позитивна тенденція, бо бачимо зростання питомої ваги цінних паперів в активах банку, значно зросли обсяги вкладень в цінні папери, дещо зменшились обсяги наданих кредитів. Треба також зазначити, що обсяги кредитних коштів у 2013 р. перевищували обсяги вкладень у цінні папери у 6,5 разів.

Активи вітчизняних банків, за даними Національного банку України, на 01.05.2014 р. становили 1 481 625 млн грн., а вкладення в цінні папери — 150 927 млн грн. У середньому на один банк ці показники становили на зазначену дату: активи — 8231,25 млн грн., вкладення в цінні папери — 838,48 млн грн. (табл. 2).

Акціонерний банк "Укргазбанк" проводить досить активну інвестиційну політику. Проаналізувавши структуру кредитно-інвестиційного портфелю за останні чотири роки, з 01.01.2010 по 01.01.2014 рр., варто зазначити, що банк активно нарощував обсяг кредитно-інвестиційного портфелю [9, с. 2].

У структурі портфеля за видами валют 99,8 % цінних паперів номіновані у національній валюті. За строками погашення найбільша питома вага збереглася за цінними паперами зі строком погашення понад 2 роки — 48,4 %. За 2013 р. вони зросли на 17,8 млрд грн, або у 2,1 рази, що значною мірою пояснювалось придбанням банками ОВДП-ПДВ та ОВДП для збільшення статутного капіталу НАК "Нафтогаз України". Починаючи з травня, у портфелі банків суттєво зросли цінні папери на вимогу сектору загального державного управління, що пояснювалось їх високою ліквідністю. За рік залишки

за ними збільшились на 6,8 млрд грн, або у 8,9 рази [10, с. 3].

Крім цього, через значну пропозицію Міністерства фінансів України тривало зростання цінних паперів зі строком погашення до 1 року (на 8,8 млрд грн., або в 1,8 рази). Цінні папери зі строком погашення від 1 року до 2 років зросли на 5,5 млрд грн., або у 3,4 рази [9, с. 3].

У торговому портфелі обліковуються цінні папери, придбані банком для перепродажу та переважно з метою отримання прибутку від короткотермінових коливань їх ціни або дилерської маржі. До торгового портфеля включаються спекулятивні цінні папери (боргові цінні папери, акції та інші цінні папери з нефіксованим прибутком), що котируються на фондових біржах, придбані банком із метою отримання прибутків у результаті короткотермінових коливань ціни або дилерської маржі та продажу в найближчий час.

Найбільш активно інвестували в торгові цінні папери такі комерційні банки першої групи: "Райффайзен банк "Аваль", "Альфа-банк", "Фінанси та кредит", "Надра" (на них припадає понад 31 % усіх інвестицій) [2]. Суттєве скорочення вкладень цього виду в 2012 р. (на 483,2 млн грн. або 66,9 %) було зумовлене загальною фінансовою кризою, яка супроводжувалась різким падінням курсів цінних паперів, а відтак, і суттєвим зростанням інвестиційних ризиків [1, с. 4].

За останні два роки обсяги інвестування у вище перераховані цінні папери продовжували зростати. Так, за 2013 р. порівняно з 2012 р. даний показник збільшився в 2,3 рази, а за 2013 — у 1,8 рази. Як і торгові портфелі, портфелі на продаж у переважній більшості сконцентровані у банках, котрі належать до першої — 74,5 % та другої — 15,5 % групи. Серед найбільш активних інвесторів у такого роду фінансові активи варто виділити "Укрексімбанк", "Ощадбанк", "Укрсиббанк", "Райффайзен банк "Аваль", сумарна частка яких становить 3,81 % [2, с. 4].

Дослідивши діяльність банків на інвестиційному ринку, можемо стверджувати, що участь банків в інвестиційному процесі має позитивні та негативні сторони.

Таблиця 4. Порівняльна таблиця діяльності банків-конкурентів

Фактори	ПАТ КБ «ПРИВАТБАНК»	ПАТ «Укрексімбанк»	ПАТ «Райффайзен банк Аваль»	ПАТ»Укр-Сиббанк»	АТ «Ощадбанк»	Макс	СБ-Макс
Прибутковість	10	6	5	1	7	10	-3
Клієнтура	9	7	5	7	8	9	-1
Репутація	8	6	6	7	10	10	0
Продуктивність	10	7	6	7	9	10	-1
Продукти/послуги	10	9	8	8	8	10	-2
Грошові ресурси	10	8	7	6	9	10	-1
Якість сервісу	9	9	7	9	6	9	-3
Організація	9	7	6	7	7	9	-2
Кадри	8	8	8	7	6	8	-2
Усього	83	67	58	59	70	85	-15

Позитивні сторони:

1. Допуск банків на фондовий ринок сприятиме конкуренції між його учасниками, що означає зменшення витрат емітентів та інвесторів.

2. Взаємопроникнення банківського та промислового капіталу покращує потік інформації, посилює конкурентоспроможність банків та виробничого сектора.

Негативні сторони:

1. Операції з цінними паперами є більш ризиковим видом діяльності, ніж банківська справа.

2. Збитки банків від зміни курсової вартості цінних паперів або невдалого їх розміщення при емісії цінних паперів можуть зашкодити інтересам банків, дестабілізувати банківську систему.

3. Наявність системи страхування депозитів зменшує самосвідомість банкірів [7, с. 45].

На нашу думку, щоб активізувати участь банків у інвестиційних процесах, держава повинна своїми діями забезпечити зростання прибутковості від інвестиційної діяльності, зменшити рівень ризику та надати банкам можливість накопичення коштів з метою участі в операціях на інвестиційному ринку.

Варто зазначити, що ефективна діяльності банків на інвестиційному ринку зумовлюються насамперед конкурентоспроможністю банку. Достатній рівень конкурентоспроможності банку на інвестиційному ринку створює умови для його подальшого розвитку, але перехід на якісно новий рівень розвитку неможливий без значних інвестувань, що зумовлює важливість створювати та формувати інвестиційну привабливість банку.

Доцільно було б визначитися із трактуванням самого поняття "конкурентоспроможність". Воно є більш складною ринковою характеристикою установи, значно ширшою від поняття стійкості і надійності. Для того щоб зрозуміти, що таке конкурентоспроможність банку, слід проаналізувати підходи до визначення терміна "конкурентоспроможність".

М. Портер під конкурентоспроможністю розуміє "властивість суб'єкта ринкових відносин виступати на ринку нарівні з присутніми там конкуруючими суб'єктами". Аналізуючи це визначення, слід зазначити, що воно не несе елементи випередження, лідерства, які повинні бути властиві суб'єктам економічного суперництва, що намагаються перевершити досягнення конкурентів [11, с. 45].

І. Фомін вказує на те, що конкурентоспроможність відображає ступінь привабливості банку для реальних і потенційних клієнтів, який дає змогу отримати певні переваги у формуванні впливу на ринкову ситуацію у власних інтересах [13, с. 8].

Проаналізувавши трактування поняття "конкурентоспроможність" різними науковцями, можемо сказати, що воно не різниться за сутністю і зміст в різних авторів, а навпаки, розуміється однаково, а саме як здатність суб'єкта набувати чи володіти певними лідерськими властивостями.

Проведемо розрахунок конкурентоспроможності банківського сектору за допомогою узагальнених критеріїв та експертних оцінок (табл. 3).

Розраховуючи питому вагу факторів, слід брати за початок цінності інформації, яку несе фактор впливу для даного критерію (0,10 — найменш інформативна частина, 0,30 — найбільш інформативна). Розставляючи бали (рейтинг), слід визначити, що 1 бал — це найменш вагомий фактор, 5 балів — найбільш вагомий (значущий) фактор.

Аналіз конкурентної сили банку доцільно проводити з використанням бальної оцінки (табл. 4). Для цього потрібно виокремити найважливіші фактори конкурентної сили банку та оцінити їх від одного до десяти балів.

З таблиці 4 спостерігаємо, що найбільш конкурентоспроможним серед усіх банків є Приватбанк, який лідує за позиціями "продуктивність", "прибутковість", "грошові ресурси" та "продукти/послуги". Однак, крім цих лідерських якостей, Приватбанк має низькі бали серед таких факторів як "репутація" та "кадри". Найменш конкурентоспроможним являється "Ощадбанк".

Що стосується якості сервісу ПАТ КБ "Приватбанк", можемо сказати, що він знаходиться на високому рівні, тому що банк активно навчає персонал корпоративної етики і створює комфортабельні умови у приміщеннях банку для обслуговування клієнтів, а продукти та послуги ПАТ КБ "Приватбанк" відрізняються своєю різноманітністю.

Отже, із проведеного аналізу конкурентоспроможності банків, можемо сказати, що головними завданнями банків для проведення ефективної діяльності на інвестиційному ринку, повинні бути: збільшення обсягу активних операцій банку з одночасним збереженням якості портфеля; вдосконалення систем просування та

розвитку персоналу; впровадження прогресивної системи ефективних продаж; підвищення ефективності та зростання частки відсоткових доходів; актуалізація інформаційних технологій у наданні банківських послуг та інші.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Із проведеного дослідження можемо зробити висновки, що конкурентоспроможність банку є показником, який характеризує ефективність банку на інвестиційному ринку. Саме тому доцільним є моніторинг даного показника та впровадження у випадку його зменшення певних заходів з приводу підвищення ефективності роботи банку.

Таким чином, для підвищення конкурентоспроможності банків, може бути запропоновано ряд таких ідей:

— посилення конкурентоспроможності банківської установи вимагає нової якості банківського менеджменту, який повинен дуже оперативно реагувати на виклики динамічного ринку;

— потреба у постійному відстеженні тенденцій трансформації зовнішнього середовища і, як наслідок, зміни конкурентних переваг банку та його стратегічних конкурентів обумовлює необхідність проведення моніторингу їх діяльності з метою забезпечення своєчасної адаптації банківської установи до змін;

— конкурентоспроможність банків на ринках окремих послуг залежить від їх якості та сервісного рівня обслуговування клієнтів, а головними критеріями якості послуг банку мають бути: економічна вигідність, гарантованість здійснення та повнота виконання, дотримання банківської таємниці.

Література:

1. Асоціація Українських банків [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.aub.org.ua>
2. Дані фінансової звітності банків України [Електронний ресурс] / Національний банк України. — Режим доступу http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id
3. Закон України "Про банки та банківську діяльність" № 2121-III від 07. 12.2000: остання редакція від 09.01.2009 / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради (ВВР). — 2001. — № 5—6. — С. 30.
4. Звіт Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку за 2013 рік [Електронний ресурс] / Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку України. — Режим доступу: <http://www.ssmc.gov.ua>
5. Івахненко І.С. Особливості функціонування ринку цінних паперів в Україні та його вплив на інвестиційний процес / І.С. Івахненко // Формування ринкових відносин в Україні. — № 4 (107). — 2010. — С. 81—85.
6. Коломієць І.В. Моделі оцінки конкурентоспроможності банку / І.В. Коломієць // Управління розвитком. — 2012. — № 19 (140). — С. 52—54.
7. Леонов С. В. Місце інвестиційного потенціалу банківської системи в механізмі розширеного відтворення / ДВНЗ "Українська академія банківської справи Національного банку України". — 2009. — № 2. — С. 42—47.

8. Медведєв М.В. Сутність конкурентоспроможності банку / М.В. Медведєв // Управління розвитком. — 2013. — № 12. — С. 38—39.

9. Національний банк України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>

10. Основні показники діяльності банків України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>

11. Портер Е. Майкл. Конкурентная стратегия. Методика анализа отраслей и конкурентов: пер. с англ. / Майкл Е. Портер. — [2-е изд.]. — М.: Альпина Бизнес Букс, 2006. — 454 с.

12. Ринок державних цінних паперів в Україні // Вісник НБУ. — № 3. — 2010 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.bank.gov.ua/Publication/econom

13. Фомін І. Конкурентна позиція банку: детермінанти визначення та методика оцінки / І. Фомін // Вісник НБУ. — 2003. — № 4. — С. 8—10.

References:

1. Association of Ukrainian Banks, available at: <http://www.aub.org.ua>
2. These financial statements of banks Ukraine, available at: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id
3. The Verkhovna Rada of Ukraine (2011), "The Law of Ukraine "On Banks and Banking № 2121-III vid 07.12.2000", Vidomosti Verhovno' Radu, no 5—6, pp. 30.
4. The National Commission on Securities and Stock Market of Ukraine (2013), "Report of the National Commission on Securities and Stock Market", available at: <http://www.ssmc.gov.ua>.
5. Ivakhnenko, I. S. (2010), "Features of the securities market in Ukraine and its impact on the investment process", Formyvannja runkovux vidnosun v Ukraini, vol. 4, no. 107, pp. 81—85.
6. Kolomic, I.V. (2012), "Models assessing the competitiveness of the bank", Ypravlinnja pozvutkom, vol. 19, no. 140, pp. 52—54.
7. Leonov, S.V. (2009), "Place the investment potential of the banking system in the mechanism of expanded reproduction", DVNZ "Ykrainska frlftmija bankivskoi spravu Nationalnogo banku Ykraiinu".
8. Medvedev, M.V. (2013), "The essence of competitiveness bank", Ypravlinnja pozvutkom, no. 12, pp. 38—39.
9. National Bank of Ukraine, available at: <http://www.bank.gov.ua>
10. National Bank of Ukraine, "Main indicators of banks in Ukraine", available at: <http://www.bank.gov.ua>
11. Michael, E. Porter (2006), Konkurentnaja strategija. Metoduka analiza otraslej i konkurentov [Konkurentnaya strategy. Methods of analysis of the industry and competitors], 2nd ed, Alpina Biznes Byks.
12. "Government securities market in Ukraine" (2010), Visnuk NBU, [Online], no. 8, available at: www.bank.gov.ua/Publication/econom
13. Fomin, I. (2003), "Competitive position of the bank: determinants definition and evaluation technique", Visnuk NBU, no. 140, pp. 52—54.

Стаття надійшла до редакції 04.12.2014 р.